

УДК 332

Хлобистов Є.В.*доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу**Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України,
The University of Economics and Humanities (Poland)***Пристайко О.П.***здобувач**Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України,
старший викладач
Національного авіаційного університету*

ПРИРОДООХОРОННІ ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМОДІЙ

Розглядається сутність та зміст природоохоронних індикаторів сталого розвитку в системі міжнародних макроекономічних індикаторів, які застосовуються для аналізу політики сталого розвитку міжнародними організаціями – Організацією Об'єднаних Націй, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Всесвітнього економічного форуму та ін. Визначаються можливості та шляхи застосування міжнародних макроекономічних індикаторів до формування змісту природоохоронних національних та регіональних індикаторів. Обґрунтовуються умови запровадження природоохоронних індикаторів та національні особливості їх практичного впровадження для регіональної екологічної політики в Україні.

Ключові слова: індикатори, екологічна політика, макроекономіка, регіон, сталий розвиток.

Хлобистов Е.В., Пристайко О.П. ПРИРОДООХРАННЫЕ ИНДИКАТОРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В СИСТЕМЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ

Рассматривается сущность и содержание природоохранных индикаторов устойчивого развития в системе международных макроэкономических индикаторов, которые применяются для анализа политики устойчивого развития международными организациями – Организацией Объединенных Наций, Организацией экономического сотрудничества и развития, Всемирного экономического форума и др. Определяются возможности и пути применения международных макроэкономических индикаторов к формированию содержания природоохранных национальных и региональных индикаторов. Обосновываются условия внедрения природоохранных индикаторов и национальные особенности их практического внедрения для региональной экологической политики в Украине.

Ключевые слова: индикаторы, экологическая политика, макроэкономика, регион, устойчивое развитие.

Khlobystov E.V., Prystajko O.P. ENVIRONMENTAL PROTECTION INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT WITHIN THE MACROECONOMIC INTERACTIONS

In the article the sense and content of environmental protection indicators of sustainable development within the macroeconomic interactions were researched. The study was done in the framework of analyses of sustainable development policy, concentrated on international organizations activity, such as – United Nations, the Organization for Economic Co-operation and Development, the World Economic Forum and others. The ways for international macroeconomic indicators application are identified for regional and national environmental protection indicators. Also terms for environmental protection indicators' system implementation were grounded and national peculiarities of their practical implementation into Ukrainian environmental policy were identified.

Keywords: indicators, environmental policy, macroeconomics, sustainable development.

Природоохоронні індикатори мають на меті визначення стану навколишнього природного середовища, природоохоронні індикатори в системі сталого регіонального розвитку спрямовані на інформування щодо наближення природоохоронної складової політики сталого розвитку до заздальгідь визначених орієнтирів або нормативів, однак частіше – дороговказів національної або регіональної політики, що реалізована в певних програмах, планах або проектах. Простіше, це означає, що будь-яка політика, спрямована на досягнення сталого розвитку, може бути проаналізована (або визначатися певним оцінюванням) з боку ефективності та результативності. Саме визначення результативності і є причиною розробки індикаторів. На відміну від регіональних індикаторів, індикатори макроекономічних взаємодій спираються на загальні форми оцінки ефективності, однак у прив'язці (або з акцентуванням) до загальнодержавних економічних показників чи показників порівняння з боку інших держав. Якщо узагальнити ці міркування, то природоохоронні індикатори макроекономічних взаємодій є логічним продовженням виміру ефективності

макроекономічної політики в сфері сучасного природокористування (більш детально про це викладено у роботах О.О. Веклич [1], Л.С. Гринів [2], Л.О. Добрянської [3], Л.В. Жарової [4], В.В. Микитенко зі співавторами [5] та ін.

У цілому, у дослідженнях зі сталого розвитку національного рівня, аналіз на основі соціально-економічних та екологічних глобальних макроіндексів доцільно здійснювати за такими напрямками:

- проаналізувати глобальні соціально-економічні та екологічні макроіндекси з погляду структури, динаміки і коректності порівнянь;
- визначити перелік глобальних соціально-економічних та екологічних макроіндексів;
- скласти перелік держав різних типів за соціально-економічним розвитком та екологічною ситуацією;
- здійснити їх порівняльний аналіз за соціально-економічними та екологічними характеристиками розвитку;
- визначити певні кореляції та закономірності між типами країн, динамікою їх розвитку та

взаємозв'язків економічного, соціального й екологічного компонентів природно-господарських систем.

Найбільш адекватним для мети аналізу та інформативним глобальним екологічним макроіндексом є індекс екологічних трансформацій – Environmental Performance Index (EPI). Він розраховується колективом Єльського університету вже близько десяти років для 163 країн на основі 25 показників, котрі охоплюють як вплив стану навколишнього природного середовища на здоров'я суспільства, так і життєздатність екосистем [10]. Цей індекс дає змогу національним урядам орієнтуватися щодо прогресу в досягненні цілей екологічної політики.

Майже три десятиліття Всесвітній економічний форум вивчає конкурентоспроможність країн [9]. Із 1979 р. у щорічних глобальних звітах конкурентоспроможності досліджуються фактори, які дають змогу національним економікам досягати стійкого економічного зростання і довгострокового благополуччя. Методологія оцінки національної конкурентоспроможності розвивається. Так, 2004 р. Всесвітній економічний форум запропонував глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) – дуже широкий індекс для оцінки національної конкурентоспроможності, який враховує мікро- і макроекономічні показники. ГІК (англ. The Global Competitiveness Index) – глобальне дослідження і супроводжувачий його рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності.

Розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), заснований на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній – великого щорічного дослідження, яке проводиться ВЕФ разом з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і організацій у країнах, аналізованих у звіті. Дослідження проводиться з 2004 року і в цей час представляє найповніший комплекс показників конкурентоспроможності по різних країнах світу.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складений з 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло факторів, що впливають на бізнес-клімат в досліджуваних країнах), а на одну третину із загальнодоступних джерел (статистичні дані і результати досліджень, що здійснюються на регулярній основі міжнародними організаціями). Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: якість інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; здоров'я і початкова освіта; вища освіта і професійна підготовка; ефективність ринку товарів і послуг; ефективність ринку праці; розвиненість фінансового ринку; рівень технологічного розвитку; розмір внутрішнього ринку; конкурентоспроможність компаній; Інноваційний потенціал.

Узагальнюючи можна сказати, що конкурентоспроможність визначається як набір інститутів, стратегій і факторів, що впливають на рівень продуктивності країни, котрий, у свою чергу, діє на стійкість рівня благополуччя економіки. Іншими словами, більш конкурентоспроможні економіки прагнуть забезпечити можливість своїм громадянам отримувати вищі доходи. Рівень продуктивності також визначає прибутковість інвестицій в економіці. Оскільки він є фундаментальним детермінантом темпів економіч-

ного зростання, більш конкурентоспроможна економіка, в якій очікується стрімкіше зростання в середньо- і довгостроковій перспективі.

Таким чином, концепція конкурентоспроможності включає статичні і динамічні складові: продуктивність країни однозначно визначає її здатність підтримувати високий рівень доходів, але при цьому є основним детермінантом прибутковості інвестицій – ключового фактору, що впливає на потенціал зростання економіки.

За даними останнього звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2012–2013 роках Україна серед 144 країн посіла 73-є місце проти 82-го у 2011–2012 роках. Провідні позиції займають Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія; сусідні країни – Російська Федерація та Польща – випереджають Україну за показниками конкурентоспроможності, посідаючи, відповідно 67 і 41-е місця у загальному рейтингу

Згідно звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2012–2013 роки Україна піднялася на 9 позицій, продовжуючи демонструвати свої основні конкурентні переваги – освіту та ємність ринку. У 2012–2013 роках майже всі показники покращилися. Протягом цього періоду за складовою «Базові вимоги» Україна піднялася до 79 місця порівняно з 102 і 98 у попередніх періодах; за складовою «Підсилювачі ефективності» країна піднялася на 9 позицій порівняно з 2011–2012 роками і на 7 – порівняно з 2010–2011 роками; за складовою «Інновації та розвиток» Україна піднялася ще вище – до 79 місця, хоча в попередніх періодах не піднімалася вище 100. Рейтинг України за підіндексом «Інновації» у 2012–2013 роках відповідає 71-му місцю.

Наступним макроекономічним індексом який доцільно проаналізувати є індекс економічної свободи (ІЕС), що являє собою серію з десяти економічних вимірювань, котрі регулярно проводять експерти Heritage Foundation і Wall Street Journal (Heritage Foundation – науково-дослідний інститут стратегічних досліджень, розташований у США).

Його заявлена мета полягає у вимірі ступеня економічної свободи у країнах світу (детальніше у роботі [6]). Вимірюється десять показників економічної свободи, на основі оцінювання від 0 до 100 балів, де 100 – максимальна свобода. Оцінки значення десяти компонентів усереднюються, щоб здійснити загальне економічне оцінювання свободи для кожної країни. Вага кожного з 10 факторів вважається однаковою, через це загальний індекс являє собою середнє арифметичне від показників. Усі країни за цим індексом діляться на такі групи: Вільні – з показником 80–100; в основному вільні – з показником 70–79,9; помірно вільні – з показником 60–69,9; в основному невольні – з показником 50–59,9; деспотичні – з показником 0–49,9.

Починаючи з 1995 року, Україна була серед перших країн за якими здійснювався аналіз Індексу економічних свобод. У 2014 нам належить 155-та позиція, серед 186 країн світу з показником індексу – 49,3, наші сусіди за відповідним показником африканська країна Лесото – 154 місце та острівна Карибського басейну Гаїті – 156 місце. Серед країн Європи Україна отримала найнижчий показник – 43 місце, а найкращі умови для розвитку економіки серед європейських країн в Швейцарії – 81,6, і це четверта рейтингова позиція в світі. Лідерство за даним рейтингом належить Гонг-Конгу, найгірші справи з економічними свободами у Північній Кореї.

Аналіз Індексу економічних свобод – 2014, засвідчив одні з найгірших умов для розвитку економіки в Україні серед країн Європи та більшості пострадянських країн. Динаміка показників говорить про погіршення умов в порівнянні з 2005 роком, особливо це стосується інвестиційного клімату, рівня корупції, де Україні традиційно належать одні з найнижчих рейтингів у світі, 168 та 152 місця відповідно. Аналогічні показники за критерієм рівня корупції належать центральноафриканським державам-сусідам Камерун, а інвестиційного клімату – Конго. Суттєво погіршився індекс бюджетних витрат, негативна динаміка зумовлена ростом дефіциту бюджету та падінням темпів росту ВВП.

Для аналізу макроіндексів використовується новий спосіб вимірювання людського розвитку шляхом об'єднання показників очікуваної тривалості життя, рівня освіти і доходу в композитний індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index). Для розрахунку індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП) створено єдині статистичні методи для єдиної системи відліку соціального та економічного розвитку. ІРЛП кожної країни вимірюється від 0 до 1 балах. При підрахунку ІРЛП враховують три види показників:

- Середня тривалість життя при народженні – оцінює довголіття.

- Індекс освіти: рівень грамотності дорослого населення країни (2/3 індексу) і сукупна частка учнів та студентів (1/3 індексу).

- Рівень життя, оцінений через ВВП на душу населення при паритеті купівельної спроможності (ПКС) в доларах США.

Альтернативним індексом є Індекс бідності (також розроблений ООН для оцінки якості життя населення в будь-якій країні).

Освітній компонент індексу визначає середню кількість років навчання в школі для дорослих у віці 25 років і очікувані роки навчання для дітей шкільного віку. Середнє значення років навчання оцінюється на основі його тривалості на кожному рівні освіти. Очікувані роки навчання в школі враховують народонаселення офіційного шкільного віку для кожного рівня освіти.

Очікувана тривалість життя при народженні є складовою індексу розвитку людського потенціалу, яка розраховується з використанням мінімального значення – 20 і максимальним – 83,2 року. Оцінювання рівня добробуту населення визначається діапазоном доходу на душу населення від 163 до 108 211 дол. США. Гідний рівень життя вимірюється на основі визначення ВВП на душу населення використанням логарифму доходу та урахуванням зменшення важливості доходів із зростанням ВВП [7].

За останні 10 років серед країн світу індекси розвитку людського потенціалу в переважній більшості держав поліпшилися (з показника 0,639 до 0,694), а 40 країн світу суттєво просунулися в даному рейтингу.

На момент набуття Україною незалежності, індекс людського розвитку був вищий, а ніж європейський та центральноазійський (0,714 проти 0,701), а на даний час він нижчий на 0,31 (0,740 проти 0,771).

Аналіз взаємозалежності екологічних та соціально-економічних характеристик країн та інших природно-господарських систем можливий на основі використання наявних офіційних інших або визнаних вимірювань певних параметрів, що здійснюється за територіями країн та адміністративно-територіальних одиниць. Звичайно, такий підхід не охоплює

всіх природних, господарських та соціальних процесів, особливо в умовах глобалізації, що супроводжується розвитком міжнародної виробничої кооперації та світової торгівлі, але сьогодні є єдино коректним методом наукового дослідження цього питання.

Для проведення дослідження визначені характеристики екологічної та соціально-економічної ситуації, які доцільно аналізувати з метою виявлення їх взаємозв'язків та взаємозалежностей. За алгоритмом, відповідно до концепції дослідження, визначаються критерії аналізу природно-господарських систем країн, а саме екологічні, економічні та соціальні. Аналізуються індикативні чинники, які впливають на функціонування природно-господарських систем, що дає змогу визначити індикатори, котрі формуються за характеристиками, які параметризуються, або оцінюються в балах. Для аналізу встановлено перелік макроекономічних показників, що включає індекс екологічних трансформацій 2010 р. (x/10), глобальний індекс конкурентоспроможності 2010–2011 рр.; індекс розвитку людського потенціалу та індекс економічної свободи; зростання ВВП 2010 р., %; ВВП на душу населення, 2010 р. (x/1000), дол. США; ВВП 2010 р. (X x 109), дол. США; приріст населення.

Аналіз проводився для таких держав, як Україна, США, Китай, Японія, Німеччина, Швейцарія, Швеція, Франція, Норвегія, Росія, Малі.

Здійснено аналіз кореляції між екологічним показником (ЕРІ) та соціально-економічними індексами, у результаті чого визначено окремі статистичні залежності, що детально проаналізовані П. Какутичем та В.Г. Потапенко [8]. Так, коефіцієнт кореляції між індексами екологічної трансформації та розвитку людського потенціалу становить практично 0,84. Коефіцієнт кореляції між ЕРІ а ВВП на душу населення дорівнює 0,82; між ЕРІ та глобальним індексом конкурентоспроможності – 0,81, що, безумовно свідчить про наявність чітких взаємозв'язків між цими індексами. Кореляція між індексами екологічної трансформації та економічної свободи менша, але також суттєва – 0,68. Особливе враження справляє зворотньопропорційна залежність рівня індексу екологічної трансформації та приросту ВВП на душу населення – коефіцієнт кореляції становить мінус 0,73.

Таким чином, можна говорити про наявність взаємозв'язків між цими макроекономічними показниками. Аналіз індексу екологічної трансформації та загального обсягу ВВП, або приросту населення, не виявляє взаємозв'язків між ними.

Установивши статистичний взаємозв'язок між окремими макроекономічними індексами, спробуємо перевірити їх логічну залежність. Звичайно, індекс екологічної трансформації опосередковано містить певні характеристики економічної ситуації в країні. Забруднення атмосферного повітря, емісія CO₂, інтенсивність викидів парникових газів від промисловості тощо, хоча й опосередковано, але пов'язані з економічними показниками, проте їх сукупна частка у структурі визначення цього індексу не перевищує 15%. Тобто можна говорити про достатньо коректне визначення взаємозв'язків між характеристиками екологічної та економічної ситуації в країні. З іншого боку, глобальний індекс конкурентоспроможності або індекс розвитку людського потенціалу містять такі окремі параметри, як тривалість життя, інновації, котрі опосередковано залежать від екологічної ситуації.

Аналіз макроекономічних показників окремих країн свідчить, що найвищі вони в таких державах,

як Швейцарія (8,9), Швеція (8,6), Норвегія (8,1). Ці країни характеризуються високим інтегральним показником потенціалу людського розвитку, стабільною економічною ситуацією, великим доходом на душу населення. Слід зазначити, що в них не спостерігається стрімке піднесення економіки: зростання ВВП 2010 року становило в Швейцарії – 2%, Швеції – 2,7, Норвегії – 1,5%. Приріст населення перебуває на рівні відтворення: Швейцарія – мінус 2,1; Швеція – 0,16; Норвегія – 0,33. На основі наведеного можна зробити висновок, що відносно сприятлива екологічна ситуація є однією із складових комфорту проживання і сталого розвитку суспільства.

Країни, де відбувається стрімкий розвиток економіки, тобто інтенсивне зростання ВВП (2010 р.), наприклад Китай – 10,3%, Малі – 5,2, Україна – 4,3%, показники індексу екологічної трансформації є відносно низькими – відповідно 4,9; 3,9 і 5,8.

Наведені дані свідчать про те, що індекси екологічного розвитку характеризують стабільну ситуацію країн, які, фактично, перейшли до сталого розвитку. Тобто покращення екологічної ситуації, принаймні згідно з індексом екологічних трансформацій, можливе лише за умов припинення економічного розвитку держав, що розвиваються, і з перехідною економікою. Іншим, не менш продуктивним підходом, є дослідження так званого зеленого ВВП.

У результаті здійсненого аналізу виділено кілька типів країн.

Перший – держави, що вже перейшли до сталого розвитку, а саме Швейцарія, Швеція, Норвегія. Вони характеризуються високим рівнем якості життя, значним доходом на душу населення, підтримуваним рівнем економічного розвитку (1,5–2%) та приростом населення на рівні відтворення (0,1–0,2). Саме ці країни мають найкращі показники індексу екологічної трансформації (0,81–0,89).

До другого типу належать країни з помірним темпами економічного розвитку на рівні зростання ВВП (3,0–3,8), скороченням населення (мінус 0,2–0,5) та відносно високим рівнем індексу екологічних трансформацій (6,1–7,3) – Німеччина, Японія та Росія.

Третя група країн відрізняється від другої лише позитивним невеликим приростом населення (0,5–0,99), до якої належить Франція та США.

Четверта група охоплює велику кількість країн Азії та Африки із дуже низьким рівнем ВВП на душу населення (менше ніж 1 тис. дол. США), високим приростом ВВП (5–10%), дуже низьким індексом екологічних трансформацій (3,9–4,9), а саме Китай і Малі.

Україну не можна віднести до жодної з цих груп, тому що вона характеризується невеликим доходом на душу населення (680 дол. США), помірними темпами зростання ВВП (4,3%), невисокими екологічними індексом (5,8) та прискореними темпами скорочення кількості населення (-0,64).

Однак, із упровадженням інноваційного розвитку роль природного капіталу як вартості природних умов і ресурсів стрімко зростає. Екологічні ж показники характеризують додаткову вартість підтримання природних умов в комфортному для проживання стані.

Розвиток глобальних процесів трансформації природних умов, зокрема зміни клімату, накладають додаткову вартість на економічний та демографічний розвиток у комфортних умовах проживання для всіх країн. Аналіз господарських систем країн на міжнародному рівні зусиллями міжнародних інституцій фактично реалізований на основі аналізу макроекономічних показників, що характеризують екологічну ситуацію

(індекс екологічної трансформації) та соціально-економічні характеристики сталого розвитку за групами країн різних типів (глобальний індекс конкурентоспроможності, індекс економічної свободи, ВВП, зростання ВВП, ВВП на душу населення, приріст населення).

Основним показником, що характеризує наближеність державної політики до вимог сталого розвитку є обсяг витрат на фінансування навколишнього природного середовища в розрізі основних суб'єктів фінансування. Як свідчать дані з кожним роком відбувається суттєве зменшення частки витрат за рахунок коштів державного бюджету та відповідно орієнтацію виключно на привалювання інвестицій в даним процесі. Аналіз сучасної системи індикаторів сталого розвитку в Україні, показав їх орієнтованість на оцінку не стільки прогресу на шляху до сталого розвитку, а формального виконання цілей Стратегії екологічної політики. Розроблена система індиксів оцінює кількісний, а не якісний стан запровадження сталого розвитку. Зокрема, з загальної кількості показників 14% оцінюють сам факт прийняття (затвердження) документу, 8% – оцінюють кількість програм, патентів, користувачів та інших кількісних формальних показників.

Така система показників не є ефективною, адже не може виконувати більшість з функцій, що розкриті у нормативних документах з екологічної політики та запровадження засад сталого розвитку суспільства, тому має бути розроблена нова система природоохоронних індикаторів сталого розвитку, що спирається на існуючу в Україні та європейській досвід. Які характерні ознаки такої системи, у прив'язці до макроекономічних тенденцій розвитку держави та трансформації на теренах Європи.

Перш за все, це взаємозв'язок існуючих систем індикаторів сталого розвитку та індикаторів макроекономічного характеру (детально ці індикатори для макроекономічного аналізу фінансової стійкості держави та прогнозування фінансових криз були детально проаналізовані в роботі [11], однак для України більше значення мають індикатори, які чітко і динамічно відслідковуються даними офіційної статистики.

По-друге, індикатори мають відображати не стільки статичність або динаміку розвитку певних природоохоронних показників, скільки тенденції підвищення/зниження ефективності екологічної політики в регіонах.

По-третє, індикатори мають стати основою комп'ютерного моніторингу і відслідковуватись через систему зручного програмно-інформаційного забезпечення на різних рівнях реалізації політики сталого розвитку.

По-четверте, індикатори мають постійно вдосконалюватись і перевірятись на адекватність та відповідність вимогам часу.

Реалізація подібної системи індикаторів для регіонального аналізу розвитку продуктивних сил України здійснена на концептуальному рівні та запропонована авторами для обговорення [12], однак, вона потребує подальшого вдосконалення за наступними напрямками.

Перший напрямок – підвищення коректності індикаторів через моніторинг фактичного функціонального використання територій, зокрема, природоохоронних. Так, в Україні з майже 6,08% природоохоронних територій України, реальний заповідний режим охорони природи реалізується на територіях за розміром значно менших (бо у загальну статистику природоохоронних територій включають

ся численні природоохоронні об'єкти місцевого та садово-паркового значення, мисливські угіддя тощо).

Другий напрямок – створення єдиної системи взаємозалежності індикаторів макроекономічного ґатунку, регіональних індикаторів сталого розвитку та природоохоронних індикаторів територій. Створення узгодженої методики аналізу індикаторів міжнародного та національного рівнів для цілей формування політики сталого розвитку держави.

Третій напрямок – розробка ієрархічної системи природоохоронних індикаторів, що слугуватимуть виробленні рішень як на загальнодержавному, так і на локальному рівнях, однак створення такої системи індикаторів неможливе без «зворотного зв'язку», тобто без формалізації узгоджень макроекономічних взаємодій, що плинне змінюються від політичних реалій та від викликів національної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веклич О.О. Дієві та нові інструменти економічного механізму екологічного регулювання для досягнення цілей сталого розвитку // Сталый розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: колективна монографія / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – С. 210–220.
2. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 240 с.
3. Добрянська Л.О. Стратегічний потенціал екологічної безпеки: технологія економічного зростання: монографія / Л.О. Добрянська, Л.В. Жарова, Є.В. Хлобистов; за наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. – Львів: Український бестселер, 2012. – 235 с.
4. Жарова Л.В. Макроекономічне регулювання природоохоронної діяльності: монографія / Л.В. Жарова; за наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. – Суми: Університетська книга, 2012 – 296 с.
5. Демешок О.О., Микитенко В.В., Худолей В.Ю. Досвід розроблення змісту та провадження узгодженої політики сталого розвитку складних систем на засадах забезпечення високої енергоефективності їхнього функціонування // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 20. – С. 4-10; Алимов Олександр, Микитенко Вікторія. Інваріантні виміри теорії політичної економії та практики управління на засадах реалізації технології цілеорієнтованого формування потенціалу сталого розвитку України // Український журнал «Економіст» – 2014. – № 4(330) квітень. – С. 6-11.
6. Україна: шляхи відродження економічної свободи. – К.: Центр економічних реформ, 2010. – 142 с.
7. United Nations Development Programme. Human Development Reports // <http://hdr.undp.org/en>
8. Какутіч П.Ю. Аналіз макроіндексів економічної та екологічної безпеки / Какутіч П.Ю., Потапенко В.Г. // Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика: Монографія / [Андерсон В.М., Андрєєва Н.М., Алимов О.М. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь: Аріал, 2011. – у 2-х томах. – Т. 2. – С. 5-22.
9. The Global Competitiveness Report 2014-2015 // www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015
10. Environmental Performance Index (EPI) // <http://epi.yale.edu>
11. Сценарно-поетапна модель валютно-фінансових криз: системи індикаторів / І.П. Макаренко, В.С. Найдьонов, О.Г. Рогожин та ін. / за наук.ред. І.П.Макаренко / Інститут еволюційною економіки, ЦДПІН ім.Г.М.Доброва НАН України. – К., 2014. – 184 с.
12. Пристайко О.П., Хлобистов Є.В. Запровадження природоохоронних індикаторів сталого розвитку до практики регіонального управління // Ефективна економіка. – 2014. – №8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3275&p=1>